

Nr. 11
An. XI.
1887.

Gherl'a
Junia
1.

AMICULU FAMILIEI

DIUARIU BELETRISTICU SI ENCICLOPEDICU — LITERARIU.

LITERATUR'A PROVENÇALE.

I. Preliminare; însemnatatea limbei și literaturii provençale. — În numărul 2 din a. c. : lu „Amicului familiei” promisesem, că vom împărtăși din cându în cându publicului nostru cetitoriu una alta despre literaturile și din literaturile sorori neolatine. Venim acum a ne împlini promisiunea făcută și începem cu sor'a provençale.

Provençalei, și anume atât literaturii cât și limbei, i se cuvine această întâietate fie din punctu-de-vedere puru literariu fie limbisticu. Și i se cuvine cu totu dreptulu.

Într' adevăru deca considerăm provençalea din partea și laturea limbistică, ea ocupă unu fericitu locu midiolocu între italian'a, ispan'a și frances'a, și precându de o parte intrunesc în sene precelentiele toturor acestor trei limbe, de alta parte dins'a apare asiă dîcundu numai că o varianță plăcută a unei fiacare din aceste.¹⁾ Ea e totodata cea mai veche limbă literară romană sau neolatina. De acea precumu studiulu limbii gotice pentru cercetările asup'ră germanei, asiă studiulu provençalei are foarte mare însemnatate pentru scrutările limbii istorice și comparative asup'ră limbilor neolatine. Modulul plămădirei unei limbe, acoperitu în regula de unu velu întunecos, omulu 'lu-află și descopere aici „în flagrant”, și pôte pandi nu unulu din cele mai ascunse și mai secrete procese de formațiune și dezvoltare ale ei. De acea nu e paradoxu ce'a ce

sustienura unii, că e mai ușoru lucr'u a înveți provençalea, frances'a, ispan'a și italian'a, adică patru limbe, decât frances'a, ispan'a și italian'a, va-se dîca numai trei limbe. Și ôre pentru ce? Pentru că provençalea formă oșesimulu temelulu, midiolocu învețării lesnitișe a limbilor în urma numite, cuprîndu memori'a noastră în modu ușoru și pastrîndu cu siguranță numai acele cuvinte, cari pentru minte se potu descompune în cele mai simple părți constitutive ale lor, la ce togmă ne ajută provençalea față cu limbele francesă, italiană și ispană.

Dacă și literatur'a provençală este nu mai puțin de valoare însemnată, atât pentru esteticu cât și pentru istoricu în generalu. Ea ne arată în lungulu sîru alu cultivatorilor ei atîți poeți eminenti în asiă-numitii trubaduri din secolele XII. și XIII., și — că se tacem aici de altele — a fostu privită decătră multi²⁾ ca isvorulu liricii literaturilor europene mai tardîe.¹⁾

II. Fântanele pentru studiulu literaturii și limbei provençale. — Nu ne pôte prinde drept' acea mirare, deca numeroși barbati erudiți încă de multu se nesuira a scôte la lumina tezaurii acestei literaturii și se ocupă de calitățile precelente ale acestei limbe.

Dejă înainte de ast'a cu mai patru sute de ani cardinalulu P. Bembo se îndeletnicea cu acestu studiu, precum arăta „Biografiile trubadurilor” și „Prozele” lui remase în manuscris. Nu multu

¹⁾ Dr. N. Mahn, Über das Studium de provenzalischen Sprache und Litteratur, Berlin 1874.

²⁾ Fred. Diez, Die Poesie der Troubadours, Zwickau 1827. în prefaț.

dupa dînsulu procuratoriulu parlamentului din Aix in Provence, Joane Nostradamus, scrise unu soi de istoria literaria a dîsiloru preoti,¹⁾ care scriere, cu tôte cã plina de contradicțiuni și erori in comp-tulu adevêrului istoricu, remase dîue sute de ani isvorulu principale pentru istoria literaturii provençali. Mai multu: ea fû pre la inceputulu secului tr. traduse italianesce de Crescimbeni și adausa cu cãte-v'a biografie nôue cumu și cu o mica colectiune de poesie lirice provençali, cari poesie Salvini le iusoçi de o traducțiune nu pré nimerita.²⁾

Mai cu multa chiamare și preparatiune in-treprinse lucrãrile s'ale in acêsta specialitate Is-panulu Bastero, canonicu in Giron'a, carele avendu de cugetu a elaborã unu dictionariu provençale dupa planulu celui de la Crusca, spre a ajutã cu elu lamurirea și inavutirea tesaurului lexicale alu italianei, cercetã manuscriptele provençali ale bibliotecii Vaticane din Rom'a și ale celei Lau-rentiane din Florenti'a; dara din mai multi tomi anuntiati de auctoriulu, cunoscatoriulu adîncu alu provençalei, numai tomulu autãiu vedîu lumina³⁾

Anca și mai vaste și mai intemeiate au fostu in acêsta materia scrutãrile academiculu La Curne de Sainte-Palaye, carele inse, dupa ce a folositu manuscriptele respective din Paris și Rom'a, prevenitu prin mîrte, nu lasã dupa sene decãtu cãte-v'a foliante de lucrãri preliminare. Din aceste apoi, la indemnulu amiciloru causei, abatele Millot compuse a s'a „Istoria literaria a trubaduriloru“ prevediuta cu judiciosele observãri literarie și istorice facute de Sainte-Palaye⁴⁾: istoria ce-i dreptu defectuosa acêst'a, care inse are totusi meritulu, cã comunicãndu intr' un'a varie poesie provençali alese, impreuna cu traducțiunea acestor'a facuta de Sainte-Palaye, presentã cea d'antãiu lunei o icóna adevêrata a poesiei trubaduriloru.

Ci laturea filologica a acestei erã âncã aco-perita de intunerecu. Lipsiã âncã o gramatica și unu dietionariu alu limbei provençali cumu și o editiune mai completa și mai acurata a opurilor trubaduriloru in tectulu loru originale curatu. Meritulu de a fi deslegatu acêsta problema i com-pete memoritoriulu Raynouard, membru alu In-stitutului din Paris.⁵⁾ Elu cu opurile s'ale res-pective de o profundîme, acuratetia și esactitate esemplaria contribuî nespuse de multu la latirea și inaltarea studiulu limbei și literaturii proven-çali in Franci'a ba și afara de Franci'a, prelânga care eruditulu dintre Francesi mai memorãmu in acêsta privintia pre Fauriel și Rochegude.⁶⁾

In Itali'a binemeritã de la acestu studiu mai alesu Galvani; era in Germani'a se destinsera pre acestu terenu Adrian, J. Becker, și mai pre susu de toti Fr. Diez¹⁾, care cu scrutãrile s'ale pro-funde și esacte si-cascigã numele de „parinte alu romanisticii.“ Trecemu preste cei-alalti eruditi germani, cumu suntu Keller, Holland, Delius, Pfaff, Hofmann, Adrian,²⁾ Bartsch, Sachs, P. Heyse, N. Mahn scl., cari au tractatu despre limb'a și litera-tur'a provençale și au scosu la lumina poesie de ale trubaduriloru. Mai amintimu numai, cã A. W. de Schlegel³⁾ fû primulu intre Germani, carele sciû apretiu cu spiretu și gustu și totodata in modu nepartinitoriu valôrea estetica a trubadu-riloru, și cã Fr. Diez, Kannegiesser și Paulu Heyse fure cei d'antãii, cari fecera traducțiuni metrice diu poemele poetiloru provençali.

Se vedemu acumu, mai inainte de a veni la materi'a propria a tractatului nostru, care a fostu

III. Originea numelui acestei limbe și esten-siunea ei? — Numirile „Provence“ și „provençale“ se deriva de la lat. „provincia“ „provincia Gallia.“ Asiã numiã adeca partea sudu-ostica a Franciei de adi Romanii antici, dupa ce ei trecîndu Alpii, indata dupa terminarea resbelului punicu alu doile, cuprinsesè acelu tienutu litorale alu Galiei pâna in Pirenei. Regiunea din vorba cu numele adause teritoriale se chiamã pre tîmpulu lui Augustu, pre-lânga „provincia romana“ și „Gallia narbonensis“ de la capital'a Narbonne; era diumetatea apusêna a Franciei de médiadî capetã numele de Acuitania.

Pre la inceputulu secului V. (419) irumpendu Visigotii in Provence, o impartîra intre sene și intre Burgundi; dara Carolingulu Lotariu o reunî denou in 855, facîndu-o regatu pre sêm'a fiului seu. De aci incolo tîer'a din cestiune odata sub numele de regatulu Provence ori arelatense, de la capital'a Arles, altadata sub titlu de comitatu, și cu intindere cãndu mai mare cãndu mai micșio-rata, avû sôrte și insemnatate politica varia, for-mandu acusi statu cu totulu de-sene-statatoriu, acusi érași alipita fiindu de vre unulu din statele invecinate, pana ce in cele din urma ajunse la 1032 sub potestatea lui Conradu Salésiulu și devenî feudu alu imperati'oru germani. Pré apesatôria n'a fostu acêsta vasalitate, deôrace comitii Provencei se precepura a-si cascigã in scurtu domni'a ere-ditaria a comitatului loru, pe care tîmpu Provence vine in intielesulu seu mai restrinsu și propriu.⁴⁾

E de insemnatu la acestu locu, cã desî nice regatulu nice comitatulu Provence nu s'a estinsu și pre tiermurulu dreptu alu Rodanului

¹⁾ Les vies des plus celebres et anciens poètes proven-saux etc., par Jehan de nostre Dame, Lyon 1575; 8-vu micu.

²⁾ Salvini Commentarij del c. nonico G. M. Crescimbeni intorno alla sua istoria della volgar poesia, Roma 1710.

³⁾ La crusca provençale ovvero le voci, frasi etc.; opera di Don Antonio Bastero, Roma 1724, fol.

⁴⁾ Millot Histoire littéraire de Troubadours, conte-nant leurs vies, les extraits de leurs pièces etc., Paris 1774, III. 8.

⁵⁾ Raynouard, Choix des poésies originales des Trou-badours, à Paris 1816—1821, VI tomi, urmati de altii.

⁶⁾ Rochegude, Parnasse occitanien etc., à Toulouse 1819.

¹⁾ Fr. Diez, Grammatik der romanischen Sprachen, Bonn edit. V. 1882; și alte opuri.

²⁾ Adrian, Grundzüge zu einer provençalischen Gram-matik, Frankfurt a. M. 1825, 8-vu mare (prelucrare fôrte buna și acomodata a Gramaticii lui Raynouard din Choix t. I.).

³⁾ A. W. de Schlegel, Observations sur la langue et la littérature provençales, 1818.

⁴⁾ Acelasi acolosi, pag. 4—5; cfr. Fr. Diez, Gram-matik der roman. Sprachen, ed. V. pag. 84 și urm.

(Rhône), totuși pre timpul expedițiilor cruciate atât istoricii cât și însuși trubadurii subsuma sub numirea de Provençali pre totii Francesii australi. Nu există ce-i drept o linie demarcatională politică între populațiile cu limba provençală, și între cele ce graiă francească; dară limbă statornică deosebire între ele, și după sentiul comun alu popóralorului chiară limbă e aceea, ce maieusăma determină și definește națiunile. La această se adăuse în casul nostru și deosebirea caracterului ambelor popóre; căci, după marturirea poeziei popóralorului cestiunate, Francii eră de unu spiretu feroce, mai puțin laboriosi, respitori și belicosi, precăndu Provençalii posiedeă chiară contrariul disolorului calități.

Ce se ține de desclinierea amenzororului teritoriilor limbali cu numirile de *Langue-d'oc* și *Langue-d'oïl* după particula afirmativă „*asiá*“ (= „*or*“ în austrulu și „*oïl*“ în septentrionalele Franciei), astă veni mai tardiu în usu, deși o amintescu deși și unii dintre trubadurii posteriori.

Din cele duse până acum eluce, că limbă neolatina a Franciei din evulu mediu se împartă în două dialecte principali: în celu septentrională seu francescu și în celu australe seu provençală; celă, după trubadurulu Adalbertu de Sisteron, vorbitu în Franciă veche și în Poitou; cestă graitu în Provence, Gascogne, Limousin și Viennois, și latitu și în provinciile Ispaniei resaritene Aragoniă, Cataloniă, Valencia, Murcia cumu și în insulele balearece. Bastero ne spune, că chiaru în memoratele provincii ispane provincialea s'a sustenutu în anumita puritate seu p'aci întreaga ¹⁾ până pre timpul seu, adică până la începutulu secului tr., precăndu dinsă în Franciă de mediădă degeneră cu totulu în gerguri tienutali. ²⁾ Fenomenulu se esplica de o parte din mai marea izolatiune a Cataloniei și Aragoniei după unirea lor cu Castiliă, de altă din crescerea de ce în ce a predominiei limbii franceze în sudulu Franciei de la contopirea politică încóce.

Altmintre trubadurii si-numiă limbă preste totu numai „*lingua romana*“ seu mai pe scurtu „*romans*“, o espresiune această, care la începutu aveă valóre despre toate neolatinele, diferindu aceste la originea loră pre puțin ună de altă. Cu tempu inse marindu-se diferință, se semtă necesitatea de numiri diverse după țierele, provinciile și regiunile acestei mari familie de limbe și dialecte. Astfelu poetulu și gramaticulu Ramon Vidal, în unire cu celu mai vechiu istoricu literariu alu poeziei ispane, cu marchisulu de Santillana (1398), limbă din cestiune o numesce „*limusina*.“ ³⁾ Ci fără indoela numirea de „proven-

çală“ încă eră usitata, care numire o aflămu și la memoritoriulu Dante, contemporanulu celor din urma trubaduri, apoi în titlulu unei vechie gramatice a acestei limbe „*Donatus provincialis*“, cumu și într-o biografia a poetulu Ferrarî scrisă pe tempulu lui Dante. În fine scrietorii mai noi propuseră pentru această limbă numele de „occitanica“ formatu din cuventulu medio-latinu Occitania (= țieră limbii „*oc*“, de la *oc-citare*), care nume, macaru că n'are temeiu istoricu, ar' fi în sene luatu destulu de semuificativu.

(Va urmă.)

Dr. Gregoriu Silași.

Strad'a Carmen Sylva.

— ROMANU. —

(Urmare.)

XII.

Balulu.

Balulu reuniunei femeiloru din Tâmpesci se ținea în sală Redutei.

Acăsta sală se numiă asia fiindu-că în adevér eră redutată de ori-ce barbatu însuratu din causă noteloru de pe la confectionari de rochii, manusiari, modiste, coafori de care eră urmata de obicei cercetarea acestei sale din partea s'a și a scumpei s'ale soții; dar' mai eră redutată și din partea gelosiloru de ambe sexe tineri și betrâni, că-ci ori cine aveă dreptulu aici a se apropiă de acea seu de acela pe care-lu temeă, se-lu cuprindia de mijlocu, se se radime unulu pe altulu și se sbóre că vântulu legându-si trupulu împrejurulu salei celei lungi; redutată încă și de fetele cele mai trecute, că voru fi condamnate a rămene nedansate, a vinde legume.

Da, se dăce, că vinde legume despre bieteledansătoare, care nu aveău trecere și trebuiau se garniseze bancile din pregiurulu salei.

Multu mentionată sală mai eră redutată și de gingasiele copile, care-si faceău prin ea intrarea în lume.

Dar' se ne orientămu. — Sală Redutei este situată în centrulu orasiului, în stradă numită a teatrului, că-ci totu dănsă în postul craciunului, servește de teatru.

Esteriorulu edificiului nu areta nimic. Interiorulu tinde inse mai puțin chiar' de câtu a promisu esteriorulu.

Unu gangu spoitu cu varu, asternutu pe podă cea defectuoasă cu nisce rogoșini prâte, conduce la o usă destulă de lată, dar' câtu se pôte — de cum se dăcemu, — diforma, acestu cuventu credemu că este destulă de potrivit pentru disă usă prin care intrămu în unu peristilu.

¹⁾ Bastero, *Crusca provenzale*, pag. 21: „*Poco meno che nel suo intero essere.*“

²⁾ Raynouard, în *Journal des savans*, 1824 pag. 175: „*C'est une sorte de phénomène littéraire, que cet idiome, qui jusqu'au XIV-me siècle n'avait éprouvé aucune alteration importante, soit devenu presque méconnoissable dans les patois actuels.*“

³⁾ Sanchez, *Coleccion de poesias castellanas*, t. I. pag. LV—LVI.